

у стані стагнації, «йде за фактами») [1, 159]. Водночас неконвенційна історія небезпечна для системи традиційного історіописання передусім тим, що спирається на креативних істориків, спроможних до незаангажованих абстрактних розмислів. Таких, що володіють основами теоретичного мислення, підготовлені до того, аби самому продукувати теоретичну історію, що врешті-решт дає перспективи не обмежувати «нормативні моделі науки» сферою науки, а послуговатися «ширшими культурними контекстами» [1, 100].

Отже, досвід останніх десятиліть засвідчує, що жодна з авангардних тенденцій історіописання надовго не прописується в практиці провідних вчених. Більше того, так чи інакше, але чи не всі інноваційні підходи осмислення та тлумачення минувшини долають певну еволюцію й надалі демонструють властивість поповнювати арсенал академічної історії. Аномальна («єретична») історія є лише своєрідним повстанським напрямком класичної історії, яка, попри відомий консерватизм, демонструє живучість. Утім, вона дає перспективу оригінальних тлумачень. Із огляду на запропоновану в цій розвідці тематику досліджень важливим є орієнтир на ключову роль автора-суб'єкта, котрий говорить від імені спільноти, так чи інакше належачи до неї. Опріч іншого, думка, що селянство завжди залишатиметься до певних меж «таємничим» для дослідників, бо вони вимушено споглядають його історію очима людей іншої культури, вже не виглядає настільки приреченою.

1. Доманська Е. *Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле* / Ева Доманська ; пер. з польськ. та англ. В. Склокіна ; наук. ред. В. Склокін, С. Троян. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 264 с.

2. Переписка М. Драгоманова з М. Бучинським 1871–1877 рр. / Упор. М. Павлик. – Л., 1910. – 353 с.

3. Барвінський О. *Спомини з мого життя* / Олександр Барвінський. – Л., 1913. – Ч. 2. – 406 с.

4. Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – Ф. 108 (Омельян Огоновський). – Спр. 136. О. Кониський. *Думки і помітки*.

5. Докладніше див. праці Пітера та Кароль Стернс: Peter N. Stearns. *Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards* / Peter N. Stearns, Carol Z. Stearns // *The American Historical Review*. – Vol. 90. – No. 4. – October 1985. – 813 p. та ін.

6. Pomian K. *Historia urzkdowa, historia rewizjonistyczna, historia krytyczna, w teorii, Historia* / Krzysztof Pomian // *Nauka wobec pamieci*. – Lublin : WUMC-S, 2006. – 240 s.

7. Свистун Ф. *Що то єсть – українофільство? Его історія у теперішній характеристика* / Филип Свистун. – Л. : Тип-я Ставропільського ун-та, 1912. – 136 с.

О.3. Силка

СУЧАСНА РОСІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ ГРОМАДСЬКИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Проаналізовано наукові праці сучасних російських дослідників, у яких висвітлено питання виникнення, функціонування та результатів діяльності сільськогосподарських товариств Російської імперії кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: сільськогосподарське товариство, громадська організація, громадська статутна ініціатива.

The article presents an overview of some articles of modern Russian researchers, which covers issues of emergence, functioning and performance of the Russian Empire' agricultural societies during the late XIX – early XX century.

Key words: agricultural society, social society, public charter initiative

Історіографія статутних громадських сільськогосподарських товариств (далі – СГТ) почала формуватися у період фіксації перших результатів їхньої діяльності, тобто з кінця ХІХ – на початку ХХ ст. До 20-х рр. ХХ ст. було опубліковано значну кількість робіт з історії СГТ, важливість яких полягає у концентрації ними чималої кількості фактичного матеріалу. У радянський період громадські організації Російської імперії, зокрема СГТ, досліджувалися лише з позиції класово-партійного підходу, що спотворювало історичну дійсність і призводило до хибності отриманих висновків. Сучасна російська історіографія, відгукуючись на зміни попередніх історіографічних конструкцій, звертає увагу на систему СГТ у двох площинах: як складову кооперативного руху та як презентаційний елемент формування в Російській імперії на межі ХІХ–ХХ ст. елементів громадянського суспільства й правової держави.

В Україні з кінця ХІХ ст. відбувалися процеси виникнення й розгортання мережі статутних громадських об'єднань, діяльність яких відбувалася не лише в межах губернських та повітових центрів, а й на волосному та сільському рівнях. Найбільш чисельно серед останніх були представлені саме СГТ. Під поняттям «сільськогосподарське товариство» ми розуміємо громадську організацію агрономічно-просвітницького характеру, яка була зареєстрована відповідно до чинного законодавства в державних органах, діяла на підставі затвердженого «Статуту» і визначала метою своєї діяльності розвиток та удосконалення сільського господарства в окреслених територіальних межах.

Оскільки прояви сільської громадської статутної ініціативи у зазначений вище хронологічний період зафіксовані по всій території Російської імперії, вважаємо за необхідне висвітлити ключові положення, які містяться у роботах сучасних російських дослідників та характеризують їхні наукові погляди на місце і роль СГТ, що і є метою статті.

У сучасному російському історіографічному просторі спостерігаються дві тенденції вивчення історії статутних громадських організацій, які діяли в сільському господарстві: перша – дослідження СГТ як частини мережі громадських об'єднань відповідної губернії, краю, області (О. Соболева, А. Хаченьян, Н. Кабитова, А. Добриніна, О. Любушкіна, О. Добрава та ін.); друга – зосередження наукового погляду на особливостях тільки СГТ як типу громадської організації у межах однієї адміністративно-територіальної одиниці (Т. Сидоренко, О. Бридня, В. Свиридов, В. Хоріна та ін.). Мотивація такої спрямованості очевидна і виправдана – з'являється можливість проведення ґрунтовного аналізу еволюції місцевих СГТ, з'ясування особливостей їхнього функціонування, а головне – поява точніших оціночних суджень щодо їхньої ролі у зміні рівнів господарського та громадського життя.

Наголосимо, що ми звертаємо увагу на два аспекти, які є додатковими чинниками, що свідчать на користь дослідження СГТ як складової сільського

громадського організаційного простору – це місце СГТ у системі класифікації громадських об'єднань Російської імперії та результати і значення діяльності СГТ, які мали б бути відчутними у кожному селі.

Вперше питання про необхідність створення універсальної класифікації громадських об'єднань Російської імперії було порушено в межах радянської історіографічної парадигми безумовним авторитетом у цій проблемі О. Степанським. Після нього до питання класифікації у різні періоди зверталися В. Лейкіна-Свирська, А. Туманова, О. Саран та ін. За останній час у російському науковому просторі теж з'явилися дослідження, в яких знову озвучується питання про доцільність обговорення критеріїв, які мають бути покладені в основу універсальної класифікації громадських організацій. Так, ставропольська дослідниця О. Любушкіна, захистивши дві дисертації зі становлення та регіональної специфіки громадських об'єднань, пропонує умовну класифікацію, визначаючи критерієм поділу мету діяльності товариств: краєзнавчі, просвітницькі, культурні, благодійні, національні громадські організації, товариства взаємодопомоги, сільськогосподарські та ветеринарні товариства, православні релігійні громадські організації та товариства охорони здоров'я [1, 7]. А. Добриніна, досліджуючи громадські організації неполітичного спрямування, пропонує класифікувати їх у такі групи з відповідним поділом на підгрупи: організації для забезпечення матеріального життя людей (товариства раціонального господарювання, товариства взаємодопомоги, товариства охорони здоров'я, спортивні об'єднання) та товариства удосконалення духовного життя громадян (об'єднання морального виховання, організації інтелектуального розвитку, товариства естетичного спрямування, розважальні об'єднання). Таким чином, дослідниця визначає СГТ як неполітичні громадські організації, які можуть бути зараховані до групи «організації для забезпечення матеріального життя людей» та її підгрупи «товариства раціонального господарювання» [2].

А. Гуларян, спираючись на результати дослідження особливостей громадського життя в Орловській губернії наприкінці XIX – на початку XX ст. [3], пропонує свій погляд на принципи систематизації громадських організацій. Він рекомендує в основу класифікації покласти такі два критерії: сферу функціональної діагностики й принципи комплектації та соціальний склад організації. Відповідно до них, дослідником виокремлюються чотири групи із відповідними підгрупами – громадські організації природоохоронної спрямованості, громадські організації соціальної спрямованості, політичні громадські організації, громадські організації, орієнтовані на вирішення особистісних проблем. Друга група розподіляється на підгрупи – станові; професійні організації та спілки; організації некорінного населення, біженців та переселенців; товариства сприяння розвитку економіки, соціального захисту населення. Відповідно до такого поділу, СГТ потрапляють до групи «Громадські організації соціальної спрямованості» та підгрупи «Товариства сприяння розвитку економіки» [4, 157].

Ще одна дослідниця особливостей сільськогосподарського розвитку Російської імперії О. Єліна [5] пропонує свій погляд на класифікацію громадських організацій, але не усієї системи, а її частини, лише СГТ. Беручи за основу територіальний критерій – «район дії», вона виводить три основні

підгрупи товариств: міжрегіональні або центральні, дія яких була спрямована на всю територію Російської імперії; губернські, район дії яких охоплював одну або кілька губерній; повітові, дрібнорайонні або внутрішньоповітові, до яких віднесено волосні та сільські СГТ. Інший принцип класифікації О. Єліної спирається на особливості характеру та мети СГТ: товариства загальної спрямованості (прагнули вирішувати загальні питання сільського господарства) та спеціальні товариства (діяльність яких була орієнтована на окремі галузі сільського господарства).

Саму ж діяльність СГТ російські науковці досліджують комплексно в межах визначених територій, не акцентуючи увагу на особливостях у функціонуванні міських чи сільських СГТ. Чи не єдиний наголос, який вони ставлять у розмежуванні центральних (Імператорських) та регіональних СГТ – це розмежування понятійного поля. Так, В. Хоріна [6], вивчаючи мережу громадських об'єднань Єнісейської губернії, зокрема і СГТ, товариства губернського, повітового та волосного рівнів, визначає «регіональні, з невеликим районом дії», О. Любушкіна СГТ нижче губернського типу позначає терміном «дрібне селянське сільськогосподарське товариство» [7], Т. Сидоренко [8], висвітлюючи діяльність СГТ на Кубані на початку XX ст., визначає їх як «місцеві», О. Єліна, вивчаючи науково-організаційний та соціально-економічний аспекти функціонування СГТ, теж характеризує їх як «місцеві», «провінційні» та такі, які «становили більшість сільськогосподарських об'єднань Російської імперії».

Причини появи СГТ представники російської історичної науки вбачають у «незадовільному стані аграрного комплексу регіону» (О. Любушкіна), у необхідності «здійснення модернізації сільського господарства, яка б ґрунтувалася на останніх за часом рекомендаціях та досягненнях агрономічної науки у конкретному регіоні» (В. Хоріна) та як «результат оформлення громадської місцевої ініціативи» (В. Свиридов [9]). Основне спрямування СГТ визначають як «запровадження у селянське господарство науково-технічних досягнень в галузі обробки ґрунтів, засобів захисту рослин, селекційної роботи щодо пристосування до місцевих умов нових сортів злаків та порід тварин» (О. Любушкіна). Цілоком поділяємо тезу про те, що велика кількість СГТ у межах визначеної території відображала аграрну спрямованість економіки, яка, відповідно, була представлена землеробством та тваринництвом.

Сучасні українські дослідники сільськогосподарської кооперації залучають СГТ до сфери своїх інтересів. Натомість ми схильні відокремлювати СГТ від кооперативних товариств і розглядати їх діяльність в контексті історії громадських організацій, насамперед тих, які діяли на позаміському адміністративно-територіальному рівні. Водночас ми не заперечуємо тезу про те, що в діяльності окремих СГТ спостерігалися елементи кооперативної роботи, збільшення обсягів яких пришвидшили події Першої світової війни. Принципи, на яких базується наше бачення місця СГТ в системі громадських об'єднань України наприкінці XIX – на початку XX ст., поділяє і низка російських дослідників. Наприклад Т. Сидоренко наголошує, що СГТ «мали характер агрокультурних, просвітницьких установ, хоча за статутом вони мали право проводити і господарську діяльність». Дослідниця впевнена, що такі товариства не були кооперативами, оскільки «мали адміністративну підзвітність та не володіли фінансовою

самостійністю». Водночас вона наголошує, що СГТ виконували окремі кооперативні функції: налагоджували процеси спільного користування сільськогосподарською технікою, постачання селянам сільськогосподарського реманенту, добрив, насіннєвого матеріалу та сприяли в цілому процесам кооперування населення.

О. Єліна, розглядаючи функціонування СГТ у межах Російської імперії, окремо наголошує на тому факті, що в Україні, у межах Полтавської, Чернігівської, Харківської та Катеринославської губерній, був зафіксований найбільший показник СГТ – 567.

Отже, побіжний огляд незначної частини наукових студій сучасних російських істориків засвідчив зацікавленість ними вивчення одного з факторів формування системи громадянського суспільства – громадських організацій. Наголосимо, що ці дослідники залучають до категорії «громадські організації» і статутні сільськогосподарські товариства, діяльність яких мала переважно просвітницько-пропагандистський характер. Історики визначають і відповідне місце СГТ у пропонуваній класифікаційних схемах громадських організацій Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. Сучасна російська історіографія загалом позитивно відгукується на діяльність СГТ, заперечуючи висновки представників радянської історіографічної традиції про консервування в середовищі таких об'єднань елементів кріпацтва та збереження економічного домінування дворянства у громадському селянському середовищі.

1. Любушкіна Е. Ю. *Общественные организации Ставропольской губернии и Кубанской области в период с 1860-х гг. по октябрь 1917 г.: дис. канд. ист. наук / Е. Ю. Любушкіна. – Ставрополь, 2004. – 428 с.*

2. Добрынина А. М. *Неполитические общественные организации Владимирской губернии в 1860-х – феврале 1917 гг.: автореф. канд. ист. наук / А. М. Добрынина. – Иваново, 2001. – 29 с.*

3. Гуларян А. Б. *Общественно-политическая жизнь Орловской губернии в конце XIX – начале XX века: монография / А. Б. Гуларян. – Орел : Изд-во ОрелГАУ, 2007. – 207 с.*

4. Гуларян А. Б. *Проблема классификации общественных организаций в дореволюционной России / А. Б. Гуларян // История и современность. – 2013. – № 3. – С. 153–159.*

5. Єліна О. Ю. *Местные сельскохозяйственные общества: на пути к аграрной модернизации России / О. Ю. Єліна // Историко-биологические исследования. – 2012. – № 3, Т. 4. – С. 34–63.*

6. Хорина В. В. *Сельскохозяйственные общества Енисейской губернии в конце XIX – начале XX вв. / В. В. Хорина // Молодежь и наука XXI века. Т. 2. – Красноярск, 2010. – С. 223–228; Хорина В. В. *Уездные сельскохозяйственные общества Енисейской губернии: основные направления деятельности / В. В. Хорина // Тенденции развития общественных наук: социология, политология, философия и история. – Новосибирск, 2012. – С. 107–114.**

7. Любушкіна Е. Ю. *Общественные организации Дона и Северного Кавказа во второй половине XIX – начале XX веков: становление и региональная специфика: автореф. дис. д-ра ист. наук / Е. Ю. Любушкіна. – Ставрополь, 2012. – 52 с.*

8. Сидоренко Т. Н. *Сельскохозяйственные общества и товарищества на Кубани в дореволюционный период / Т. Н. Сидоренко // Научный журнал КубГАУ. – 2013. – № 88 (04) // <http://ej.kubagro.ru/2013/04/pdf/27.pdf>.*

9. Свиридов В. В. *Сельскохозяйственные общества Тамбовской губернии (вторая половина XIX – начало XX в.): автореф. дис. к.і.н. / В. В. Свиридов. – Тамбов, 2006. – 30 с.*

